SERBSKIE RZECZOWNIKI MOTYWOWANE LEKSEMEM *ДЕТЕ* (*ДЕЦА*)

ROBERT BOŃKOWSKI

University of Silesia in Katowice

SERBIAN NOUNS MOTIVATED BY THE LEXEME *ДЕТЕ* (*ДЕЦА*). The text focuses on Serbian nouns motivated by the form *дете* (*деца*) 'child' ('children') which belong to the standard language. The starting point is the dictionary definition of the Serbian lexeme *дете* (*деца*). The current state of etymological research on the general original meaning of the word 'child' in Slavic and other European languages is also analyzed. Next, the motivated words are finally divided into diminutive and augmentative, as well as compound derivatives, their dictionary definitions are provided, and they are examined from the word-formation perspective. The Serbian word *дечак* (*дечко*) is also included in the analysis. The extracted linguistic material comes from *Речник српскога језика* (Dictionary of the Serbian Language), published by Matica Srpska – the most comprehensive lexicographic work on contemporary standard Serbian language to date. Therefore, the text also contains an analytical outline of this publication. The analysis of the collected linguistic material showed that in the Serbian standard language the derivatives and noun compounds motivated by the lexeme *дете* (*деца*) form a significantly large group. The study also proves that both the basic motivating word *дете* and its variant – which functions as the plural form – the collective noun *деца*, could participate in the motivation of the formed diminutive, augmentative, compound forms and the form *дечак* (*дечко*). At the same time, a broader etymological introduction to the word *дете* (*деца*) against the Slavic and European background showed that the word originally had a much lower social status than it has today. This may be indicated by the analyzed augmentative (and pejorative) derivatives. On the other hand, diminutives and pejoratives will constitute a primary 'product' created within the close family, which later became the lexemes of the standard language (although it should be borne in mind that they can also take a disparaging or ironic meaning in a specific communicative context). The analyzed compounds, on the other hand, could originally belong to legal discourse, and then, as they began to be used more and more widely, they found themselves within the Serbian standard lexicon. In the case of compounds, a curious phenomenon is their 'double' motivation, which may stem either from the form *дете*, or from the form *деца*, carrying the same meaning.

Keywords: Serbian language, lexeme *дете* (*деца*), motivation, derivation, composition, noun

UWAGI WSTĘPNE

Wyraz *dziecko* (serb. *дете* n; w liczbie mnogiej rzeczownik zbiorowy *деца*[1] n) jest jednym z pierwszych rzeczowników kojarzących się dzisiaj ze słownictwem dotyczącym najbliższego kręgu rodziny. Obok niego występują takie formy, jak *mama*, *tata*, *babcia*, *dziadek*, *brat* i *siostra* [analogicznie w języku serbskim: *мама*, *тата*, *бака* (względnie *баба*), *деда*, *брат*, *сестра*]. Jednocześnie w historii języka serbskiego, podobnie zresztą, jak to miało miejsce w językach innych narodów, analizowane w pracy *дете* historycznie odnosiło się do różnych znaczeń[2]. Celem pracy jest zbadanie serbskich formacji rzeczownikowych motywowanych leksemem *дете* (*деца*), przede wszystkim pod kątem słowotwórczym, choć nie wyłącznie. Wyekscerpowany i zanalizowany materiał językowy pochodzi z pierwszego wydania słownika *Речник српскога језика* (Vuyanich et al. 2007).

O SŁOWNIKU

Речник српскога језика[3] opublikowany został po raz pierwszy w 2007 roku przez Maticę Serbską (*Матица српска*) w Nowym Sadzie[4]. Jest to jednotomowa (jednak w miarę obszerna) publikacja leksykograficzna, zawierająca współczesną serbską leksykę należącą do języka standardowego. W sumie na 1561 stronach znajduje się przeszło 85 000 funkcjonujących dzisiaj w serbszczyźnie, wyjaśnionych, poddanych akcentuacji i dostosowanych do serbskich zasad pisowni haseł. W przedmowie autorzy słownika zaznaczają, że w publikacji nie zostały uwzględnione wyrazy pochodzenia obcego o słabej lub niskiej frekwencji. Pozbyto się także leksykalnej warstwy dialektalnej, podobnie jak i tej wąsko terminologicznej (Vuyanich et al. 2007: 7–10). Jego wartością dodatkową jest bogaty inwentarz wyrażeń (fraz), które znajdują się przy odpowiednim haśle. W tym sensie słownik ten przewyższa wszystkie dotychczasowe słowniki języka serbskiego czy serbsko-chorwackiego o podobnej objętości. Warto zaznaczyć,

---

[1] Ten rzeczownik zbiorowy może (choć nie musi) być przez słowniki traktowany jako odrębne hasło. Również i on został uwzględniony w niniejszej analizie jako motywujący wariant leksemu *дете*. Por. też przypis 5.

[2] Por. niżej podrozdział ‘*Dziecko’ w ujęciu etymologicznym w językach słowiańskich i wybranych językach europejskich*.

[3] Jest to publikacja, w której po raz pierwszy od wydanego przez Vuka Karadżicia słownika w 1818 r. (Vuk 1818) w jednym tomie poddano naukowej analizie listę typowych serbskich haseł. Najnowszy słownik języka serbskiego powstał w oparciu o skrócenie sześciotomowego słownika Maticy Serbskiej (i Maticy Chorwackiej) (RMS 1967–1976), który istnieje w dwóch wersjach wydawniczych – nowosadzkiej i zagrzebskiej (Matica Chorwacka wydała tylko trzy pierwsze tomy). Każdy z sześciu tomów zawiera po około 800 stron.

[4] Słownik ten doczekał się jeszcze jednego wydania w formie ekawskiej w 2011 roku (Vuyanich et al. 2011). Z kolei ostatnie wydanie słownika, tym razem po raz pierwszy zawierające leksykalny materiał (i)jekawski, nastąpiło w 2021 roku (Stanich 2021).

iż zwroty najczęściej reprezentują specyfikę danego języka i nie jest łatwo przetłumaczyć je na inny język. W związku z tym ich znaczenie podane w słowniku jest pomocne zwłaszcza leksykografom, tłumaczom, a także czytelnikom dzieł literackich. Zresztą sam słownik może być przeznaczony dla każdego, kto mówi i pisze w języku serbskim lub uczy się go i studiuje, a z pewnością szczególnie jest pomocny uczniom, studentom, dziennikarzom, pisarzom, językoznawcom i zagranicznym slawistom (serbistom).

SERBSKA DEFINICJA LEKSEMU *ДЕТЕ* (*ДЕЦА*)

Jeśli chodzi o współczesny język serbski, wspomniany słownik w odniesieniu do leksemu *дете* podaje następujące definicje z zaznaczeniem, iż pierwotnie mógł on oznaczać: *1.a. људско биће (дечак или девојчица) у доба свог раног развоја, од рођења до почетка полног сазревања; људско биће које ће се тек родити, заметак људског бића* (…). *б. младо људско биће као оличење наивности, безазлености неискварености* (…) *2. син или кћи у односу према родитељима (без обзира на узраст)* (…) (Vuyanich et al. 2007: 272); ‘1.a. istota ludzka (chłopiec lub dziewczynka) w okresie jej wczesnego rozwoju, od urodzenia do początku dojrzewania płciowego; istota ludzka, która ma się dopiero narodzić, embrion istoty ludzkiej (…). 1.b. młody człowiek jako ucieleśnienie naiwności, niewinności i nieskazitelności (…) 2. syn lub córka w stosunku do rodziców (niezależnie od wieku) (…). Z kolei jako odrębna jednostka słownikowa *деца* występuje jedynie w pierwszym wydaniu słownika z 2007 roku z krótkim oznaczeniem: *зб. им. од дете* ‘rzeczownik zbiorowy od *дете*’ (Vuyanich et al. 2007: 274). Wydanie drugie słownika w wersji ekawskiej z 2011 roku tego hasła już nie odnotowuje[5] (Vuyanich et al. 2011).

DZIECKO W UJĘCIU ETYMOLOGICZNYM W JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH I WYBRANYCH JĘZYKACH EUROPEJSKICH

Etymologia tego słowa jest dobrze zbadana. Językoznawcy są zgodni co do tego, że *дете* wywodzi się od prasłowiańskiej formy (ta) **dětь* o kolektywnym znaczeniu dzieci, por. psł. **dětь*, scs. *дѣть* [ros. *дитя*, pol. *dziecię* (później też *dziecko*)], a ta z kolei z pie. **dhē(i)-* ‘karmić piersią, doić, ssać’ (Gluhak 1993: 195).

Jednocześnie, zagłębiając się szczegółowiej w kwestię pochodzenia znaczeniowego *dziecka*, należy podkreślić, iż sprowadza się oni do różnych koncepcji etymologicznych, które

[5] Forma *деца*, z oznaczeniem, iż jest to rzeczownik zbiorowy, widnieje tu wyłącznie przy opisie leksemu *дете*, co uwiarygadnia fakt, iż autorzy drugiego wydania cytowanego słownika traktują już tę formę jako wariant podstawowej jednostki słownikowej *дете*.

związane są z odmiennym pierwotnym funkcjonowaniem i znaczeniem istniejących rdzeni dla tego znaczenia w różnych językach europejskich. I tak np. słowiańskie formy, takie jak serb. *дете* dziecko, pol. książkowe *dziecię* lub ukr. *дитина*, pochodzą od prasłowiańskiego czasownika **dojiti* 'karmić, ssać', a więc pierwotnie oznaczały tego, który ssie pierś matki (Borys 2005: 139).

Z drugiej zaś strony współczesna rosyjska forma *ребёнок* wiązana jest z rdzeniem **orbho-*, który pierwotnie miał oznaczać 'niewolnika, sługę'. Podobną konotację znaleźć można w cerkiewnosłowiańskiej formie *отрок* 'chłopiec, dziecko, sługa', sserb. *отрок* 'chłopiec, sługa, uciśniony', srus. *отрок* 'chłopiec, paź', czes. *otrok* 'niewolnik, sługa', czy też w dzisiejszej słoweńskiej konstrukcji *otrok* 'dziecko'. Forma ta pochodzi od psł. **otròkъ*, a ta z kolei od **otret'ĭ* (składa się więc z psł. elementów **ot-* 'od' i **ret'ĭ* 'mówić, powiedzieć'). W takim wypadku pierwotne znaczenie formy *otrok* brzmiałoby *ten, który nie mówi, który nie ma prawa głosu* (Bezlaj 2015: 262)[6]. Jednocześnie ciekawy jest przy tym fakt, że etymologia słoweńskiej formy *otrok* wskazuje na rozdźwięk między werbalnym a rzeczywistym znaczeniem *dziecka*. Na podstawie analizy etymologii słowa *otrok* w słownikach etymologicznych Franca Bezlaja (Bezlaj 2015: 262) i Marka Snoja (Snoj 1997: 416) można stwierdzić, iż forma ta najczęściej występuje w znaczeniu: 'robotnik, sługa, paź, niewolnik, uciskany itp.' Rzadziej można się spotykać ze znaczeniem: 'chłopiec, maluch, młodzieniec, dziecko'. Warto podkreślić, że pierwotne znaczenie słowa *otrok* to 'ten, który nie mówi, który nie potrafi mówić', albo też 'ten, który jeszcze nie potrafi mówić lub nie ma prawa mówić'. W sensie przenośnym *otrok* wyraża także słoweńskie powiedzenie *stranski poganjek pri prosu* (w wolnym tłumaczeniu: *obcy bękart przy prosie*), co obrazowo i rzeczowo pokazuje marginalizację dzieci i dzieciństwa w społeczeństwie, i stoi w sprzeczności z dzisiejszym przekonaniem, że dzieciństwo powinno być okresem ochrony oraz, że dorośli powinni zawsze działać na rzecz dzieci (Blazic 2007: 86). Innymi słowy oznacza to, że w przeszłości dzieci często były traktowane jako mniej ważne niż dorośli. Były postrzegane jako 'ładunek', który trzeba wyżywić i wychować. Nie posiadały również tych samych praw i przywilejów, co dorośli[7].

Z kolei, jeśli wziąć pod uwagę germańskie rzeczowniki oznaczające *dziecko*, czyli np. ang. *child* i niem. *Kind*, wówczas ich postać będzie wskazywała na pochodzenie od rdzenia **gel-t* o znaczeniu *żołądek* i *ciąża*, co by świadczyło, iż u tych społeczności dziecko było kojarzone raczej z tym, który *opuścił łono matki*. W formach romańskich z kolei – języku

[6] Por. niżej zbieżną znaczeniowo etymologię formy francuskiej.

[7] Dzisiejszym przejawem takiego postrzegania może być współczesny *adultyzm* (skierowany przeciwko młodym dorosłym, nastolatkom, a nawet dzieciom) z jednej strony, a z drugiej *ejdżyzm* (inaczej *wiekizm* – w odniesieniu do osób starszych) – czyli i w jednym, i w drugim wypadku dyskryminacja ze względu na wiek. Są to zjawiska dość powszechne, widoczne również w języku potocznym.

hiszpańskim *hijo* i portugalskim *filho* widoczna jest zależność związana z językiem przodków, a dokładniej z łaciną, tj. łac. *filĭus syn* [por. też grec. *υἱός* (*yiós*) „ts."].

W niektórych językach dziecko postrzegane jest przez pryzmat jego cechy, a mianowicie tego, że jeszcze nie potrafi mówić. Z takiej asocjacji powstało franc. *enfant* (i od tego ang. *infant*), składające się z połączenia **in* 'nie' i **fāri* 'mówić'. Analogicznie zresztą, a dokładniej na zasadzie *nie* + *mówić* powstała także polska forma *niemowlę* [pierwotnie *niemowię*, z zakończeniem -*ę* (a to z kolei z psł. *-*ęt*-)] (Borys 2005: 361).

Anna Kochman-Mikołajczyk śledząc różne koncepcje etymologiczne dotyczące leksemu *dziecko* w języku polskim, w jego dialektach, a także w innych językach słowiańskich i nie tylko słowiańskich, ich zróżnicowanie oraz znaczenia występujących rdzeni, w trakcie analizy etymologicznej wyodrębniła mnogość semów (w tym słowiańskich) dotyczących *dziecka*. W swoich badaniach wyszczególniła m.in. semy: 1/ związane z czynnością karmienia, wywodzące się od 'doić'; 2/ określające postaci niedorosłe, rzeczowniki żywotne, osobowe (osesek, małoletni ludzie) i nieosobowe (cielę, szczenięta, pisklęta); 3/ związane z czynnością kładzenia, wywodzące się od 'dziać'; 4/ użyte w przymiotniku, oznaczające poddaństwo, zależność (Kochman-Mikolajczyk 2007: 42–44).

Niską pozycję społeczną desygnatu tego słowa można wytłumaczyć faktem, że w przeszłości rodziny posiadały wiele dzieci. Ze względu na niski poziom rozwoju nauk medycznych ich śmiertelność była wysoka. To był kolejny powód, aby nie zwracać na nie zbytniej uwagi. Nie było edukacji i wychowania dzieci na takim poziomie jak dzisiaj. Wystarczyło dać potomstwu schronienie i nakarmić je (jak zwierzęta: szczeniaka lub ptaka). Dopiero gdy dziecko dorosło, zostało przeszkolone do określonych zawodów (oddzielnie dla mężczyzn i kobiet). Jednak w miarę jak wzrastała świadomość społeczna ludzi, kiedy stopniowo zwiększaliśmy opiekę nad istotami bezradnymi, w miarę postępu malała liczba potomków, stopniowo rosło znaczenie tych istot, więc pojawiła się potrzeba ich indywidualnego zdefiniowania i indywidualnego pokazania (Kochman-Mikolajczyk 2007: 44–45).

W dziejach języka serbskiego przemiany semantyczno-formalne wyrazu *дете*, ich kierunek, a także współczesne znaczenie można sprowadzić do następujących faz: w początkowym okresie, tak u Serbów, jak i u Polaków występuje tylko rzeczownik zbiorowy (*ta) *dětь*. Następnie w języku polskim słowo oznaczające zbiorowość zostało przekształcone w słowo **děti*, które występuje w liczbie mnogiej i nie ogranicza się tylko do określenia *ludzi niedojrzałych, małoletnich*, ale oznacza również *szczenię* i *ptaki*. Jednak w przeciwieństwie do polskiego, w języku serbskim pierwotne znaczenie rzeczownika zbiorowego zamieniło się w formę

деца. Tak więc w tym przypadku regularna liczba mnoga została przekształcona w rzeczownik zbiorowy. Dragana J. Cvijović za Stojanem Novakoviciem (Novakovich 1902) dowodzi, że w języku serbskim w przypadku wielu rzeczowników, zamiast zwykłych form liczby mnogiej, używany jest rzeczownik zbiorowy, wywodzący się od podstawy tych rzeczowników. Dzieje się tak, ponieważ ich regularna liczba mnoga została zniekształcona. I tak dla rzeczownika *дете*, regularną formą liczby mnogiej byłoby *детета*. W tym wypadku używany jest jednak rzeczownik zbiorowy *деца* (Cviyovich 2017: 30).

DEMINUTYWY MOTYWOWANE LEKSEMEM *ДЕТЕ* (*ДЕЦА*)

Rzeczowniki deminutywne są formacjami odrzeczownikowymi oznaczającymi przedmioty, osoby, zwierzęta itp., które mówiący uważa jako małe w odniesieniu do rzeczownika motywującego. *Tworzący je sufiks nadaje im ponadto często charakter ekspresywny, wyraża bowiem subiektywny emocjonalny (częściej pozytywny niż negatywny) stosunek osoby mówiącej do nazywanego przedmiotu. Chodzi tu często o spieszczenia (hipocoristica) rzeczowników oznaczających istoty żywe a zwłaszcza osobowe* (Szczepanska 2009: 250). Zjawisko zdrabniania (i spieszczania) występuje ponadto w zwrotach skierowanych do dzieci (Szczepanska 2009: 257). Częste zwracanie się do, nie tylko, własnych dzieci i używanie deminutywnych i hipokorystycznych form, jak np. w języku serbskim *рукица* 'rączka', *ногица* 'nóżka' itp. niewątpliwie doprowadziło do powstania tego typu form w odniesieniu do wyrazu motywującego, jakim jest serb. *дете* (względnie *деца*). Przykłady znajdujące się we wspomnianym serbskim słowniku potwierdzają dokonaną analizę i zdają się świadczyć o tym, że deminutywizacja formy *дете* (*деца*) w języku serbskim jest dosyć częsta. Wspomniana publikacja wskazuje na trzy tego typu formacje, które autorzy słownika oznaczają jako zdrobnienia i zarazem spieszczenia.

Pierwszą z nich jest derywat rodzaju nijakiego *детенце* n 'dzieciątko'. Forma ta jest zbudowana za pomocą rdzenia *дет-* z dodanym serbskim złożonym sufiksem deminutywnym *-енце*. Ivan Klajn opisując ten zdrobnieniowy sufiks wskazuje, iż powstał on na zasadzie dołączenia cząstki *-це* do podstaw kończących się na spółgłoskę + *н*. Wskazuje przy tym, że jest on jednym z najbardziej chętnie używanych przez Serbów deminutywnych sufiksów i często też posiada odcień hipokorystyczny (jak w analizowanym przykładzie) (Klayn 2003: 202). Obok niego znajduje się inna, zbliżona znaczeniowo serbska forma rodzaju nijakiego *детешце* n 'dzieciątko'. Powstała ona na podobnej zasadzie jak *детенце*. Czyli jest zbudowana z rdzenia *дет-* z dodanym serbskim złożonym sufiksem deminutywnym *-ешце*. I w tym wypadku mamy do czynienia ze złożonym sufiksem, a konkretniej podwójnie dodaną cząstką *-це*,

w której pierwszy jej człon uległ palatalizacji i w konsekwencji przekształcił zbitkę *-чц-* w *-шц-*. Sufiks ten jednak w języku serbskim nie jest dziś produktywny (Klayn 2003: 202).

Trzecim derywatem, z wyekscerpowanego ze słownika materiału językowego, posiadającym zarazem odcień deminutywny i hipokorystyczny jest forma *дечица* f ‘maleństwo’. Ten rzeczownik zbiorowy, w przeciwieństwie do dwóch poprzednich konstrukcji należałoby wywodzić od formy *деца*. W takim wypadku składa się on z rdzenia *дец-* i sufiksu *-ица*, gdzie *-ц-* uległo palatalizacji *w -ч-*. Sufiks *-ица* jest znany w językach słowiańskich, jednak w serbskim jego status jest niezwykle silny. Prawdopodobnie jest on w serbszczyźnie najbardziej produktywnym sufiksem (Klayn 2003: 114). Tworzy rzeczowniki wszystkich trzech rodzajów gramatycznych, z różnorodnymi odcieniami znaczeniowymi, w tym i, jak w opisywanym przypadku, z odcieniem deminutywnym i hipokorystycznym.

AUGMENTATYWY MOTYWOWANE LEKSEMEM *ДЕТЕ* (*ДЕЦА*)

Augmentatyw ogólnie rzecz ujmując jest derywatem rzeczownikowym oznaczającym coś powiększonego, zgrubionego, często z odcieniem pejoratywności (Yovanovich 2010: 131–132) i stoi w opozycji do deminutywu (Vuyanich et al. 2007: 49). Liczne polskie, serbskie i inne definicje augmentatywu wskazują na fakt, iż w wielu przypadkach zgrubienia posiadają także ekspresywny charakter – najczęściej negatywny, a rzadziej pozytywny[8]. Serbskie augmentatywy związane z wyrazem motywującym *дете* (wzgl. *деца*) dotyczą raczej negatywnej oceny przez mówiącego.

Jako pierwszy serbski derywat pochodzący od *дете* możemy wskazać rzeczownik rodzaju żeńskiego *дететина* ‘dziecisko’, który mylnie może skojarzyć się z polskim książkowym *dziecięcina*. Mimo, iż zarówno w jednym, jak i drugim języku występuje w tym derywacie identyczny, pochodzący z języka prasłowiańskiego sufiks **-ętina*, to jednak jego znaczenie w odniesieniu do dziecka w języku polskim i serbskim różni się i to znacznie. Serbskie *дететина* jest rzeczownikiem rodzaju żeńskiego, augmentatywem pochodzącym od formy *дете* (Francic 1987: 175) z dołączonym sufiksem *-етина*. Sufiks ten w języku serbskim tworzy augmentatywy dla wszystkich trzech rodzajów gramatycznych, z zastrzeżeniem, że w odniesieniu do rodzaju męskiego jest najmniej produktywny. Augmentatywy z tym sufiksem często posiadają także odcień pejoratywny, który niekoniecznie musi w swojej treści oznaczać również komponent ‘wielki’ (Yovanovich 2010: 97).

8 Bońkowski, R. „Sufiksalne rzeczownikowe derywaty augmentatywne w serbskiej leksyce potocznej.” *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, no 6 (2017): 58. http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2017.6.57.

Innym wyekscerpowanym ze słownika rzeczownikiem augmentatywnym jest forma *дечурлија* f ‘dzieciarnia’. Jest to rzeczownik zbiorowy, posiadający zarazem odcień pejoratywny. Pochodzi od formy *деца* (rdzeń *дец-*) z dołączonym złożonym sufiksem *-јура* + gr.–łac. *-ија* i posiada ogromny wpływ na tworzenie pejoratywów (Skok 1971: 403).

OSOBLIWOŚĆ FORMY *ДЕЧАК* (*ДЕЧКО*)

Osobno należy potraktować formę *дечак* (*дечко*) m ‘chłopiec, młodzieniec’. Wydaje się, że derywat ten dzisiaj mógł już zatracić w poczuciu przynajmniej części serbskich użytkowników języka swoją motywację, etymolodzy jednak wiążą go z wyrazem motywującym *дете*. Słownik języka serbskiego w definicji tego leksemu podaje, iż *дечак* jest to *мушко дете између дечјег и младићког узраста, момчић* ‘dziecko płci męskiej między dzieciństwem a młodością, chłopiec’, a z kolei *дечко* (wyłącznie w liczbie pojedynczej) może oznaczać: a. *поодрасло мушко дете* ‘niedorosłe dziecko płci męskiej’; *дечак* ‘niedorosłe dziecko płci męskiej’. б. *момак, младић* ‘chłopak, młody człowiek, kawaler’. в. разг. *момак с којим се забавља девојка, драган* ‘c. pot. chłopak, z którym spotyka się dziewczyna’ itp. Pavao Skok tłumaczy tę formę następująco: [jest to] *deminutiv na ‘-ьc’: ‘ditac’ = ‘dijetac’ živi danas u izvedenici na –‘jak’: ‘dječak’, .gen. -‘aká’ (...). Danas je ‘dječak’ (...) maskulinum prema ‘djevojka’ f, ‘dječačić’ m prema ‘djevojčica’ f. Budmani tumači ‘č’ iz djeca + - ‘jak’, što može također biti* [‘jest to deminutyw na ‘*-ьc’: ditac’* = *‘dijetac’* dziecko płci męskiej widoczne dzisiaj w derywacie na ‘*-jak*’: *‘dječak’*, .gen. ‘*-aká*’ *(...)*. Dziś ‘*dječak*’ (...) [to] *maskulinum* w odniesieniu do *‘djevojka’* f, *‘dječačić’* m do *‘djevojčica’* f. Budmani tłumaczy powstanie spółgłoski *‘č’* jako rezultat połączenia form *djeca* + *‘-jak’*, co też jest możliwe (Skok 1971: 403)[9].

ZŁOŻENIA MOTYWOWANE LEKSEMEM *ДЕТЕ* (*ДЕЦА*)

Interesująco przedstawiają się również serbskie złożenia motywowane formami *дете* (*деца*). Wyekscerpowane ze słownika przykłady wskazują na konstrukcje odnoszące się do wykonawców czynności, jak i samej czynności, a semantycznie związanie są z pozbawieniem życia młodej osoby.

Pierwszym z wyekscerpowanych złożeń jest forma oznaczająca wykonawcę czynności – *детеубица* m ‘dzieciobójca’. Definicja tej jednostki słownikowej wskazuje, iż jest to *убица детета, односно деце* ‘zabójca, morderca dziecka, ewentualnie dzieci’. Złożenie składa się z dwóch wyrazów motywujących, tj. *дете* n + *убица* m (< *убити* vt + sufiks *-ица*, który w tym

[9] Występujące dosyć licznie w słowniku derywaty motywowane leksemem *дечак* z oczywistych względów zostały w analizie pominięte.

wypadku wskazuje na wykonawcę czynności). Charakterystyczne przy tym jest potraktowanie pierwszego wyrazu motywującego złożenia jako całości (lub ewentualnie jako rdzenia z interfiksem -*e*-). Ten drugi jednak zabieg wydaje się jednak mało prawdopodobny, ponieważ w języku serbskim interfiks -*e*- występuje raczej po pierwszych rdzeniach złożenia kończących się spółgłoską miękką, por. np. *prvoligaš*, ale *trećeligaš*)[10]. Obok powyższej formy słownik rejestruje również złożenie *деціоубица* m, z identycznym znaczeniem. W tym wypadku człon pierwszy konstrukcji motywowany jest przez rzeczownik zbiorowy *деца*, z dołączonym interfiksem -*o*-.

Kolejnym wyekscerpowanym złożeniem jest *compositum* oznaczające samą czynność, czyli rzeczownik rodzaju nijakiego *детеубиство* n 'dzieciobójstwo'. Definicja słownikowa wskazuje, iż jest to *убиство детета* 'zabójstwo dziecka'. Forma ta, podobnie jak powyższa powstała na zasadzie kompozycji pełnego leksemu *дете* i rdzenia *уби*- (znajdującego się w wyrazie *убити* 'zabić' vt) z dołączonym sufiksem -*ство*, w tym wypadku wskazującym na czynność oznaczoną w złożeniu (Klayn 2003: 186–187). Obok tej formacji słownik notuje również złożenie *децоубиство* z tym samym znaczeniem. W tym przypadku pierwszy człon złożenia pochodzi od rzeczownika zbiorowego *деца* 'dzieci', a pozostałe morfemy są identyczne, jak powyżej, czyli *убити* vt i sufiks -*ство*. Różnica jednak w tym przypadku polega na dołączeniu do tej konstrukcji interfiksu -*o*-.

PODSUMOWANIE

Powyższe, a z pewnością i inne, nie zarejestrowane w słowniku formacje rzeczownikowe motywowane leksemem *дете* (*деца*), należące do zasobu standardowego języka serbskiego, są przykładem innowacyjności, tej bardziej odległej, jak również bliższej czasowo. Opisane charakterystyczne deminutywy (w ich ramach i spieszczenia), augmentatywy (także posiadające odcień pejoratywny i ekspresywny), osobliwość dzisiejszego leksemu *дечак* oraz złożenia motywowane wyrazem *дете* (*деца*) świadczą o bogactwie serbskiego języka standardowego. Z kolei, jeśli by też uwzględnić badania rzeczowników pochodzących do formy *дете* (*деца*) w odniesieniu do języka potocznego, żargonu czy serbskich profesjolektów, wówczas z pewnością perspektywa badawcza byłaby znacznie poszerzona o inne jednostki motywowane wyrazem *дете* (*деца*). Dzisiaj, czyli w czasach, kiedy zaczęto poświęcać dzieciom więcej wychowawczej i pedagogicznej uwagi, pojawia się coraz częściej w dyskursie publicznym

[10] Na podobnej zasadzie zbudowane jest i inne, niżej zanalizowane serbskie złożenie *детеубиство* / *децоубиство*.

należące do terminologii z zakresu psychologii i pedagogiki złożenie *детецентризам* m ‘dzieciocentryzm’, które w ostatnich czasach zaczęło być używane również poza wąskim kręgiem profesjonalnym. Być może, że niebawem i ono zostanie zarejestrowane przez obecnie najbardziej miarodajny słownik języka serbskiego jako forma należąca do języka standardowego.

Wykaz skrótów i symboli

ang.	język angielski	pol.	język polski
czes.	język czeski	psł.	język prasłowiański
f	rodzaj żeński	ros.	język rosyjski
franc.	język francuski	scs.	język staro-cerkiewno-słowiański
grec.	greka	serb.	język serbski
m	rodzaj męski	srus.	staroruski
n	rodzaj nijaki	sserb.	staroserbski
niem.	język niemiecki	ukr.	język ukraiński
pie.	język praindoeuropejski	vt	tryb dokonany

REFERENCES

Bezlaj 2015: Bezlaj, France. *Slovenian Etymological Dictionary*. Vol. II. Ljubljana: ZRC Publishing House, Science and Research Centre SASA, 2015. [In Slovenian: Bezlaj, France. *Slovenski etimološki slovar*. T. II. Ljubljana: Založba ZRC, SAZU, 2015.]

Blazic 2007: Blazic, Milena Mileva. “The Image of the Child and Childhood in Slovenian (Youth) Literature.” In Popov, Irena Novak, ed. *Stereotypes in Slovenian Language, Literature and Culture: Proceedings of the lectures / 43rd Seminar on Slovenian Language, Literature and Culture, June 25 – July 13, 2007, Ljubljana*: 86–93. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Slovenian Lanquage and Literature, Center for Slovenian as a Second/Foreign Language, 2007. [In Slovenian: Blažič, Milena Mileva. „Podoba otroka in otroštva v slovenski (mladinski) književnosti.” V: Popov, Irena Novak, ur. *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25.6.–13.7.2007, Ljubljana*: 86–93. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007.]

Borys 2005: Borys, Wieslaw. *Etymological Dictionary of the Polish Language*. Krakow: Wydawnictwo Literackie, 2005. [In Polish: Boryś, Wiesław. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.]

Cviyovich 2017: Cviyovich, Dragana J. "Collective Nouns in Contemporary Serbian Language." PhD diss. University of Belgrade, Faculty of Philology, 2017. https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/28722/Disertacija.pdf (accessed 24.06.2023). [In Serbian: Цвијовић, Драгана Ј. „Збирне именице у савременом српском језику." Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2017.]

Francic 1987: Francic, Vilim. *Serbo-Croatian-Polish Dictionary*. Vol. I: A–M. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1987. [In Polish: Frančić, Vilim. *Słownik serbsko-chorwacko polski*. Tom I: A–M. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1987.]

Gluhak 1993: Gluhak, Alemko. *Croatian Etymological Dictionary*. Zagreb: August Cesarec, 1993. [In Croatian: Gluhak, Alemko. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec, 1993.]

Klayn 2003: Klayn, Ivan. *Word Formation in Modern Serbian Language.* Part 2: *Suffixation and Conversion*. Belgrade: Publishing House for Textbooks and Teaching Aids : Institute for the Serbian Language of SASA – Novi Sad: Matica srpska, 2003. [In Serbian: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику*. Део 2: *Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства : Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.]

Kochman-Mikolajczak 2007: Kochman-Mikolajczak, Anna. "Evolution of Selected Human Names in the Polish Language." *Jezykoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy jezykoznawcze*, vol. 1 (2007): 39–60. [In Polish: Kochman-Mikołajczyk, Anna. „Ewolucja wybranych nazw człowieka w języku polskim." *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, vol. 1 (2007): 39–60.]

Novakovich 1902: Novakovich, Stoyan. *Serbian Grammar*. Belgrade: State Printing House, 1902. [In Serbian: Новаковић, Стојан. *Српска граматика*. Београд: Државна штампарија, 1902.]

RMS 1967–1976: *Serbo-Croatian Literary Language Dictionary*. Vol. I–III. Novi Sad: Matica srpska – Zagreb: Matica hrvatska, 1967–1969; Vol. IV–VI, Novi Sad: Matica srpska, 1969–1976. [In Serbian: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књ. I–III. Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска, 1967–1969; Књ. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.]

Skok 1971: Skok, Pavao. *Etymological Dictionary of the Croatian or Serbian Language.* Vol. I (A–J). Zagreb: *Yugoslav Academy of Sciences and Arts*, 1971. [In Croatian: Skok, Pavao. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Knj. I (A–J). Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971.]

Snoj 1997: Snoj, Marko. *Slovenian Etymological Dictionary*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997. [In Slovenian: Snoj, Marko. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.]

Stanich 2021: Stanich, Dragan. "Serbian language is also 'spoken' in ijekavian." *Vidovdan*, 14.12.2021. https://vidovdan.org/kultura/srpski-jezik-govori-i-na-ijekavici/ (accessed 24.06.2023). [In Serbian: Станић, Драган. „Српски језик 'говори' и на ијекавици." *Vidovdan*, 14.12.2021.]

Szczepanska 2009: Szczepanska, Elzbieta. "The Diminutives in the Past and Today – Some Comments Based on the Czech and Polish Material." *Bohemistyka*, vol. 9, no 4 (2009): 250–260. [In Polish: Szczepańska, Elżbieta. „Zdrobnienia dawniej i dziś – kilka uwag na materiale czeskim i polskim." *Bohemistyka*, vol. 9, no 4 (2009): 250–260.]

Vuk 1818: Karadzich, Vuk Stefanovich. *The Serbian Dictionary, paralleled with German and Latin words*. Vienna, 1818. [In Serbian: Караџић, Вук Стефановић. *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*. Беч, 1818.]

Vuyanich et al. 2007: Vuyanich, Milica et al. *Serbian Language Dictionary*. Novi Sad: Matica srpska, 2007. [In Serbian: Вујанић, Милица и кол. *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.]

Vuyanich et al. 2011: Vuyanich, Milica et al. *Serbian Language Dictionary*. *Revised and Corrected Edition*. Novi Sad: Matica srpska, 2011. [In Serbian: Вујанић, Милица и кол. *Речник српскога језика*. *Измењено и поправљено издање*. Нови Сад: Матица српска, 2011.]

Yovanovich 2010: Yovanovich, Vladan. *The Diminutive and Augmentative Nouns in the Serbian Language*. Belgrade: Institute for the Serbian Language of SASA, 2010. [In Serbian: Јовановић, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику.* Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.]

ROBERT BOŃKOWSKI, DR HAB., PROF. UŚ
University of Silesia in Katowice
https://orcid.org/0000-0002-8115-3222